

בִּסְמֵי הַבָּהָה לְהַקֵּד הַמִּקְדָּשׁ בִּשְׂרָאֵל

סֶנֶּא

מִשְׁלָמָה

רְאֵד אֱלֹהִים אֲוֹרְבָּד

לְהַלְאָתָה לְשָׁבֵעָת סָנָה

בְּשִׁירָה

רְאֵד א. בִּירָם

בְּהַלְאָתָה לְהַקֵּד הַמִּקְדָּשׁ בִּשְׂרָאֵל

לִי הַזָּבָאת - קְרִיאָת כְּפָרָה בְּלָבָב

בְּשִׁירָה

זְהַלְלָם

מרכז המיתורין של האל. בימי הקץ הלוותים — «תקופת תמותה» בפי חז"ל — היו הנשים עוזרות ביד עשתר ומכובות את התמות. ביכוי והתמוה התפשט גם לארכץ ישראלי והנביא יחזקאל מגנה את המנתג ומכננו בתור תועבה גדולה (חזקאל ח', י"ד).

פולחן של תמו-אדוניס היה נottage בכל העולם התיליניסטי והארוך ימים אףלו לאחר שקייתה של תרבות זו. סופר ערבי מהמאה העשירה² מספר שהטוראן חוגגים במחצית החדש תמו את «tag הנשים הבוכיות» לכבוד האל «תעוזה». גם הכנסייה שמרה על מסורות שמקורה בפולחן והתמות. כגון תיאורי «פיאיטה»: ביכוי ישו ע"י מרום אמרו. ואיפלו בשירה הדתית והליטורגית של עמנוא ישען מקובלות מעניות. צונץ מביא פיותם ל-«שמחת תורה» בהם מתוארת יוכבד אם משה כשהיא משוטטה בעולם ומחפשת את בנת הגודל ומכובת אותו תוך צער ויאוש³. כן מזכיר רבי אברם אבן עזרא פיותם באלה בפירושו על ספר בראשית⁴.

מנוגדים דתים שאין להם זכר בכתב הקודש נשתרו בידי יהודא עד היום הות. בחלקם משתיכים המנתגים האלה לתקופה מאנית קדמת הדת המקראית מתגלית לעיניינו מתוך כיצד ספרי התבך בזרה מוקפת שבתאים מכל שיח ושיג חמאת מנורתיקת, להרבות צאן ובקר ולהוציא לחם מן הארץ. במשך הימים למדו הפיקחים באדם. שמאחורי הגלגל החור של תקופות השנה הסתתרו כוחות עליוניים. מעתה ראו במחוז הגזיה והנבליה, בגלגל החיים והמוות — תוצאות חיים ומיתם של אלים ואלה שנולדו ונולדו, הוודונו וילדו, בלוי ומתו, בדרך כל הארץ. מצאה להם טעמי חדשם המתאים לחורגת הנבאות-הילכית שבת היתה דוגלת. מנתגים מאנים לשעבר נזכרים בתלמוד ודוקא בנוגע אליהן קיימת לטעמי מחלוקת בין הצדוקים — האורתודוקסיה של חמישה חומשי תורה — לבין הפרושים. יש שאיפלו חז"ל מודים על האופי המאגני של מנתג מסוים. כגון במקרא של נגעני הלויב שם «גירא בעינה דעתנא» (= חז בעינו של שtan) ומטרתם «כדי לעצור רוחות רעות וטללים רעים»⁵. גם משמעותם המאגנית של ניסוך הימים וחיבוט ערבה נראית בעילן. חז"ל אינם חוששים להציג את עתיקותם של מנתגים אלה. לניסוך הימים מצאו רמז בתורה שבכתב ואילו בחיבוט ערבה ראים הם הلاقה למשה מסני או מנגג נביים «שכחחו וחזרו ויסדרו»⁶. קויצא בהם התדלקות בשבות ובעודים וביחוד בימי הסולטניזם החורפי, חנכה, שכולן גמינו עם «מצאות דרבנן» זאנן אלא מעין «מצאות של בני נח» מלפני מתן תורה. יתכן שגם מנהג הכהרות בערב יום הכהורים⁷ ושריפת חמץ בערב פסח. ואיפלו חטיפת האפיקומן ע"י הקטנים בלילה הסדר. שייכים לסוג הפעולות המאגיות.

(2) כ"ל ע' 338.

(3) Literaturgeschichte, ע' 74 וע' 84.

(4) פרק מ"ו, פסוק כ"ג.

(5) סוכה ל"ח, ע"א.

(6) סוכה מ"ד, ע"א.

(7) ר' יוסף קארו מתנגד למנתג זה; ע' אורח חיים תורה.

ביכוי התמות בימינו?

מאת
מאיר י. פרת

התמותה¹) הכבירות הפקdotot את פני הארץ מימים ימייה. «קור וחום וקץ וחורף», העסיקו את רוח האדם מיום שעמד על דעתו. הוא הבהיר כי התמותה הוללה בנפשו הן, וכי התהיליכים המערטלים מודיע שנה בשנה את פני השדה מירק העשב שבתם והמשליכים קrho כפתים במי הנהר — עלולים לשים קץ גם לחיה. בשלב מסוים של התפתחות תיאר לעצמו שיש לאל ידו להעביר את רוע הגויה ע"י אמצעים מאניים. בתגני לחש ובמעשיו קסמים ניסת להטיר גשמי. להזיא חמת מנורתיקת, להרבות צאן ובקר ולהוציא לחם מן הארץ. במשך הימים למדו הפיקחים באדם. שמאחורי הגלגל החור של תקופות השנה הסתתרו כוחות עליוניים. מעתה ראו במחוז הגזיה והנבליה, בגלגל החיים והמוות — תוצאות חיים ומיתם. כך הפרק מבהיר השינוי מהחומר החורף והנבליה, בגלגול החיים והמוות — מעתה שמשמשו הפעולות המאגיות מטריה חדשה: לעוזר ולסייע לאלים ברגעים המכריים של חיים ואיפלו לתחייהם לאחר שירדו שאלות.

האזורים הסובייטיים מצטינים בתמות בולטות ביותר בחו"ל הגאנת בימי הלחמה הלוותים ומחוסרי הגשם ישב כל חזיר ונבל כל ציז' במשך השנה. בימי הלחמה הלוותים ומחוסרי הגשם ישב כל חזיר ונבל כל ציז' והאדמת שהיתה כגן פרוח בחודשי ניסן ואירן תשיאה שמנה מחדש וайлד. דמות כאלו הטבע גוע וימות. עד ששוב יתש כוחה של שמש וטיפות של גשם נדירות תעליינה מהקרקע והחרוך את פרחי הסתוונית ואת יתר מבשרי החורף.

בארצאות שבסביבה לאgan המזרחי של הים התיכון הכירו במחוזות הגויהה התחיה השנויות — מיתתו ומותתו של אל אחד ששמו היה תמו או אוסיריס או אטיס. העמים השמיים היו פונים לתומו בשם המכני «אדון» והיוונים שחשבו שם זה לשם פרטיו קרואו לו «אדוניס». המיתות של תמו בפי בבל וארם מתאר את כלותיו של האל עם האם הנדולה על שמו, את תחייתו בפרום עונות הגשמי. בימי אבל ומתו בחודש תמו הנקרה על שמו, את תחייתו בפרום עונות הגשמי. בימי אבל בכיוו של תמו משוטטה ואס-הכלת ברחבי תבל כשהיא מתipherת ומקוננת על בעל נעריה כי איןנו. כן יורדת עשתר לשאול תחתיה למצאה את אהובה ולהעלתו ליעולם העליון. בזמנם שהותה בעולם תחתון נעצר بعد כל רחם באדם ובבנם. פולחן התמות היה נפוץ בבבל וביחוד בסוריה. העיר גבל (ביבלו) הייתה

(1) J. G. Frazer, *The Golden Bough*, הוצאת מקוצרת, ע' 324 וכו'.

הקשריות בימים אלה ושבתו מחייב העם עד ימינו. "השלוחן ערוך" (פוגאתה הפטין) מוכיר את האיסור לצאת מן הבית, ביום בין המצרים, בשעות הגדירות, מפני ש-כתב מריריה אורה לטענים באותו שעתו¹⁵ וכן האיסור להכות תלמידים באותם הימים. מאומנות אלה גוזף בודאי ריח של טרומת-היסטוריה.

לא רק בימי התופה בלבד השאיר את רשמי במנציגי ישראל, אלא גם תקופתו לחיים. יום חמישה עשר באב הירחו, לפי דבריו חיל, יום שבשש כוחה של חמה. יום זה הריתו תחילת הסתיו ואפילו אם עזינו אין גשםים, הרי האתמוספירה הולכת ורבה להוות. לכן מפסיקין מיום זה, יום שבת מגיל, הכרות עצים למערה «מןני שאון יבשיהם»¹⁶) ככלור אין מתיבשים. את הימים היו חוגנים בשמחה ובהילולא: «לא היו ימים טובים בישראל כתיז באב». שכם נבנת ירושלים... יוצאות וחולות בכרמים»¹⁷).

אפילו רמו לתקופה מהAKER נשתמר בדברש אגדה על ט"ז באב¹⁸): «כל ארבעים שנה שהיו ישראל בדבר בערך ט' באב היה הכרות יוצא ואומר צאו לחפור והוא כל אחד ואחד יוצא וחופר לו קבר ויישן בו שמא ימות. למחר הכרות יוצא וקורא יבדלו החים מהמתים וכל מי שהיה בו נפש היה עומד וויצו וכל שנה היו עושים כן. ובשנת הארבעים שנה עשו כך ולמחר עמדו כלם חיים וכיוון שרוא כך תמותו ואמרו שם טעינו בחשבון, חורו ושכבו בקבריהם בלילה עד ליל ט'ז. כיוון שרואו שננטלה הלבנה ולא מת אחד מהם ידעו שהחשבן מכוון וכבר ארבעים שנה של גורה נשלו. קבעו אותו דור לאותו יום טום טובי».

בקרב עם ישראל היו קיימים מנגיגי בכ"י ואבל בחודשי הקיץ מקדמת דנא מדרש אגדה עתיק יומין¹⁹ רומו שה-חטא הקדמון של דור המדבר גרים לכך שיום תשעה באב נקבע בכיה לדורות. מאוועדות טראגיים מימי קדם ושהן להם קשר לחרבן בית המקדש הראשון והשני — נזכיר כסיבות לימי הצומות וועקבם הנערכיות בתקופת השנה הנידונה. ביז'ו בתומו נשתבררו הלחחות ע"י משה רבנו, באוטו יום הוועד אלם במקדש בימי אנטויוס. ובט' באב נגור על אבותינו לנידוד במדבר ארבעים שנה. מזמן טעם כהה מורה על קדמתו מנגיג האבל בימי הקיץ גם הנערכיות והביבות לא הניחו את דעתם של הנביאים. בסוף גלות בבל נשאל הנביא זכריה²⁰ ע"י בני דורו: «תאבכת בחודש החמשי?» והוא עונה כדרכ הنبيא בקדוש, שהאל רוזחת בצדק, באמת ובמשפט ולא במעשי פולחן. השימוש בשורש בכיה ובהיא השאלה מגלים לנו את האופי המלאכותי והמסורתית של המנגיג שבלי ספק התקדים בימי זכריה יותר משבעים שנה. יש להניח שביכי צוין לא היה אלא תחליף «מיודה» לביכוי תמה.

אחרי חרבן הבית השני, שחל באותה תקופה השנה, נקבע יום תשעה באב כיום צום ואבל לאומי «מןני שהוכפלו בו צרות»²¹). גם יום י"ז בתומו נקבע ליום צום, מפני ש-חמשה דברים אירעו לאבותינו²² באותו יום. ואולם חיל הסתיינו במידת מה ממנוגני ואבל וקבעו שבזמנם אין צורך להתענות בימים שנקבעו צומות²³). ורבי יהודה הנשיא בישם אמילו לעקר, ככלור לבטל לחלותין, את צום ט' באב²⁴).

«שלשות השבעות» שבין י"ז בתומו לבין ט' באב נקרים «בין המצרים»²⁵ בפי העם והם, לפי מנגיגי ישראל הנהוגים עד ימינו,ימי בכ"י ואבל. בימים אלה אין נשות נשים, אין בונים בנין של שמחה, אין מתגלחים ואין מסתרים. אין לובשים בגדיים חדשים, בתפילה אומרים כל מסוק המזכיר את ציון ואת ירושלים תוך בכייה ואנחת. משנכנס חדש אב (ולפי מנגיגי הספרדים מראשית השבוע שחל ט' באב להיות בתוכו נובר האבל: מעתה אין מכבים ואין מנתצים ואפילו אין מתרחצים. אין ניראים משתיתין יין ואכילתבשר. בלילה אומרים קינות לפני «תיקון תוצאות», בערב הצום גובר האבל עוד יותר ואפילו נמנעים מלימוד תורה. מפני שדברי תורה משמחים את הלב.

יש להזכיר שמנוגני האבל של «בין המצרים» אינם נקרים בצוות כת רצינית בספרות ההלמדית. בימים שבין י"ז בתומו לרי"ח אב בכלל אין המדבר על אבל, מריח אב ישנו רך מיעוט בשמחה בכלל, בשבוע שחל בו חצום אסורים בכיבושים ובתספורת. ואיסור תבשיל וחילון מוגבל לשעודה המפסקת בערב ט' באב²⁶), האבל והכבד לא נכנס כנראה לתהום תחלכה ונשאר מות שחייה מקדמת דנא, מנגיג.

אין זו רוחם לשער שמקדום של מנגיגי האבל הקיצים הנוגנים עד היום בענין תריהו בביבוי תחומו של ימי קדם. על כך מורות גם אמונות ת-טאבו»

15) אורת חיטן תקדיא ערך י"ט
16) תענית ל'א ע"א
17) פשנת פ"ט תענית
18) דשיך תענית ל' ע"ט

8) תענית ב'א, ע"א
9) גזורה פ"ק ז' פ"ק ז'
10) ראש תשעת ר'ח, ע"ב
11) גניל
12) מגילה ח', ע"ג
13) תענית ב'ט ז'